

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Для України забезпечення інноваційного розвитку промисловості є однією з необхідних умов подолання соціальної, економічної, інституційної та політичної нестабільності. Перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку зумовлює динаміку економічного зростання та рівень конкурентоспроможності підприємств усередині галузей і у світовому господарстві. Основним фактором економічного зростання в сучасній економіці стають інновації та нові технології, ефективно впровадження і використання яких у фінансово-господарській діяльності дозволяє підприємствам значно зміцнити своє конкурентне становище на ринку завдяки поліпшенню якості продукції та послуг, підвищенню рівня технічного і технологічного розвитку тощо.

Забезпечення інноваційного розвитку промисловості, запровадження нових технологій на підприємствах досліджують відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Амоша, Л. Барташев, П. Буніч, Б. Буркинський, А. Бутенко, Ю. Голубев, В. Захарченко, Л. Збарська, О. Лапко, О. Мазур, В. Шовкалюк та ін. Однак ще багато питань з цього приводу залишаються невирішеними, а тому потребують окремого дослідження.

У сучасних умовах розвиток промисловості можливий лише за умови запровадження провідних науково-технічних розробок. Саме завдяки ним можна досягти структурних зрушень в економіці загалом та промисловості зокрема. Усе це потребує активізації інноваційної діяльності всіх економічних суб'єктів. Отже, логічним обґрунтуванням є пошук інструментів та методів досягнення інноваційного розвитку вітчизняної промисловості.

Мета статті – пошук інструментів забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної промисловості на засадах запровадження інноваційних технологій.

У сьогоднішніх умовах варто виділити низку передумов формування концепції ін-

новаційного розвитку вітчизняної економіки та промисловості зокрема. По-перше, це перехід від планово-директивних методів управління діяльністю до ринкових умов. По-друге, вітчизняна промисловість характеризується галузевою спеціалізацією. По-третє, процес формування приватної власності суттєво вплинув на освоєння інноваційних технологій та випуск інноваційної продукції промисловими підприємствами. І наостанок, зміна умов регулювання та стимулювання суб'єктів господарської діяльності, орієнтованих на інноваційні технології та продукцію, також вплинула на формування концепції інноваційного розвитку промисловості.

Розглядаючи період 2000-2012 рр., варто відзначити, що інноваційний розвиток промисловості є нестабільним. За цей період найвищий рівень інноваційної активності характерний для 2000 р. (18,0%), 2002 р. (18,0%), 2011 р. (16,2%) та 2012 р. (17,4%). Щодо динаміки кількості підприємств, які займалися інноваціями, то у 2012 р. порівняно з 2000 р. їх кількість збільшилася на 3,11%, але питома вага таких підприємств зменшилася з 18,0% у 2000 р. до 17,4% у 2012 р. (рис. 1).

Разом з тим за період з 2000 по 2012 р. загальна кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації, скоротилася з 1491 до 1371, або на 8,05%, при одночасному зменшенні їх питомої ваги у загальній кількості промислових підприємств з 14,8 до 13,6% (рис. 2).

Слід відзначити, що на стан інноваційної активності промислових підприємств суттєво вплинула економічна криза 2008-2009 рр., що відобразилось у зазначених показниках.

Динаміка питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями, та питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, дозволяє визначити розрив або певне відставання, що свідчить про можливості поліпшення інноваційної діяльності промислових

Рис. 1. Динаміка інноваційно активних підприємств за 2000-2012 рр. (складено та розраховано за джерелами [6-10])

Рис. 2. Динаміка промислових підприємств, що впроваджували інновації, за 2000-2012 рр. (складено та розраховано за джерелами [6-10])

підприємств лише шляхом повного використання інновацій на підприємствах, які ними займалися (рис. 3). При цьому найбільше значення розриву властиве для 2012 р. (3,8%), 2004 р. (3,7%), 2005 р. (3,7%), 2003 р. (3,6%), 2011 р. (3,4%), 2002 р. (3,4%) та 2000 р. (3,2%).

Державна політика щодо підтримки інноваційних процесів на промислових підприємствах стала головним чинником відновлення інноваційної активності промислових підприємств у 2011 р. (16,2%), 2012 р. (17,4%). Серед підприємств добувної промисловості у 2011 р. рівень інноваційної активності склав

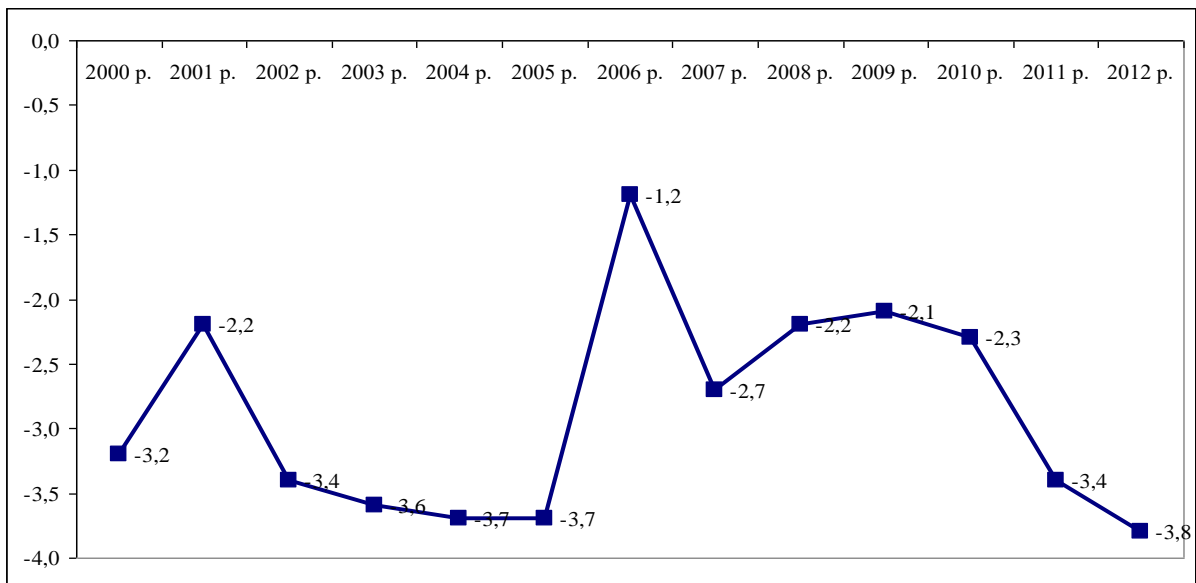

Рис. 3. Динаміка розриву між підприємствами, що впроваджували та займались інноваціями, за 2000-2012 рр. (складено та розраховано за джерелами [6-10])

8,65%, у 2012 р. – 7,48%, серед підприємств переробної промисловості у 2011 р. – 17,09%, у 2012 р. – 18,62%, серед підприємств з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води у 2011 р. – 13,17%, у 2012 р. – 13,31%.

Найбільш інноваційно активними у 2012 р. є підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (18,72%), підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості (23,71%), металургійні підприємства та підприємства з виробництва готових металевих виробів (18,0%) та машинобудівні підприємства (24,65%).

Обсяги джерел фінансування витрат на інноваційну діяльність за 2000-2012 рр. зросли з 1757,1 до 11480,6 млн грн, або у 6,53 раза. За цей період у структурі витрат на інноваційну діяльність щороку переважали власні кошти підприємств, що займались та впроваджували інновації. Так, у 2000 р. серед загального обсягу витрат на інноваційну діяльність 1757,1 млн грн, або 79,6%, належить саме власним коштам підприємств, у 2001 р. – 1971,4 млн грн (83,9%), 2002 р. – 3013,8 (71,1), 2003 р. – 3059,8 (70,2), 2004 р. – 4534,6 (77,2), 2005 р. – 5751,6 (87,7), 2006 р. – 6160,0 (84,6), 2007 р. – 10821,0 (73,7), 2008 р. – 11994,2 (60,6), 2009 р. – 7949,9 (65,0), 2010 р. – 8045,5 (59,5), 2011 р. – 14333,9 (52,9), у 2012 р. – 11180,6 млн грн (65,6%) (рис. 4).

У структурі інноваційних витрат за 2000-2012 рр. найбільш суттєвими є витрати

на придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій. Більше того, їх частка зросла з 61,05% у 2000 р. 70,13% у 2012 р. до. А частка витрат на дослідження та розробки, навпаки, зменшилася з 15,12% у 2000 р. до 10,42% у 2012 р. (рис. 5).

Зростання інноваційної активності промислових підприємств знайшло своє відображення за окремими їх напрямками. Так, зокрема за період з 2000 р. по 2012 р. збільшилася кількість упроваджених нових технологічних процесів з 1403 до 2188, а кількість нових видів продукції зменшилась з 7416 найменувань у 2003 р. до 3403 найменувань у 2012 р. Ураховуючи те, що в Україні сформувалася та закріпилася модель економіки, основу якої становлять низькотехнологічні галузі, частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції щороку зменшується та у 2012 р. досягла найменшого значення – 3,3% (рис. 6).

Здійснене дослідження стану інноваційної активності промислових підприємств дозволяє виділити певні принципи, згідно з якими має бути побудована концепція інноваційного розвитку вітчизняної промисловості:

принцип самодостатності, який передбачає здатність промисловості повністю задовольняти внутрішній попит на нові технологічні процеси, інноваційні технології та інноваційну продукцію за рахунок власних можливостей промислових підприємств;

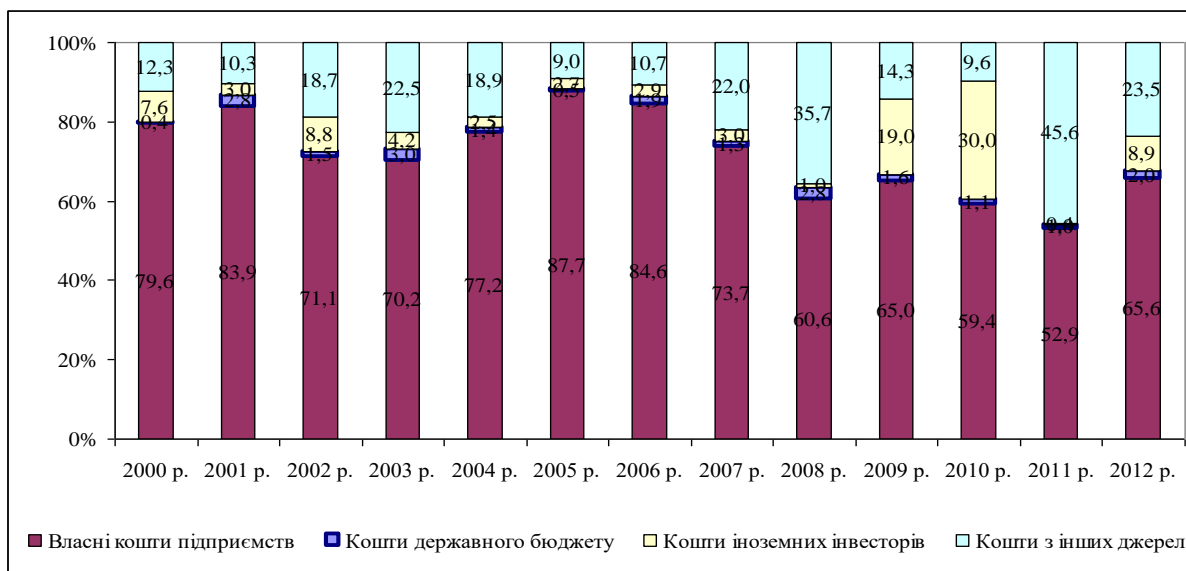

Рис. 4. Динаміка структури джерел фінансування витрат на інноваційну діяльність за 2000-2012 рр., % (складено та розраховано за джерелами [6-10])

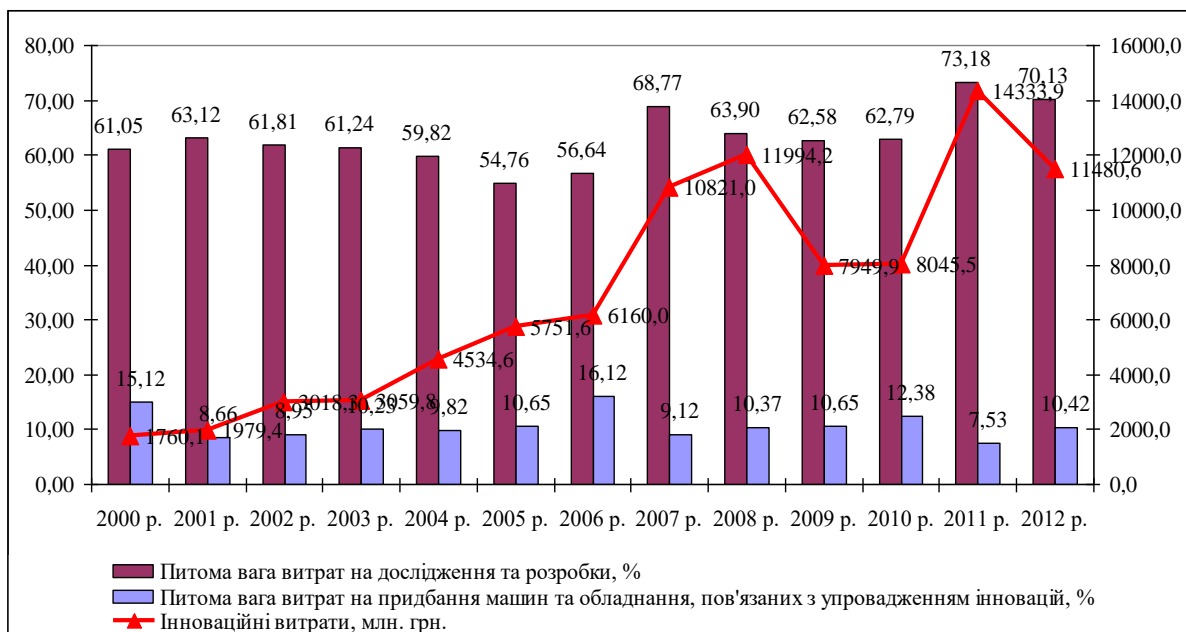

Рис. 5. Динаміка інноваційних витрат за 2000-2012 рр. (складено та розраховано за джерелами [6-10])

принцип самозбереження та саморозвитку промисловості за рахунок внутрішніх ресурсів промислових підприємств;

принцип внутрішньої та зовнішньої спеціалізації, де під внутрішньою спеціалізацією мається на увазі пріоритетне забезпечення розвитку домінуючих галузей промисловості, а під зовнішньою – можливості реалізації інноваційної продукції, виробленої для реалізації в інших країнах;

принцип управління, який здійснюється за допомогою функцій управління – планування, організація, облік, контроль та регулювання;

принцип екологічності, який передбачає узгодження природних відтворювальних циклів біосфери й економічних циклів.

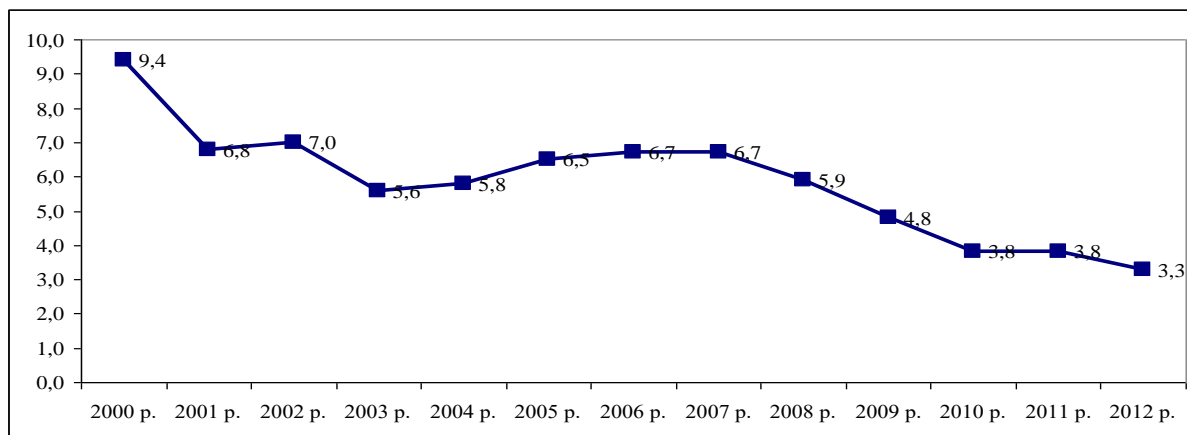

Рис. 6. Динаміка частки інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції за 2000-2012 рр., % (складено та розраховано за джерелами [6-10])

Забезпечити зростання інноваційної активності промислових підприємств можна з використанням нових організаційних важелів, які дозволяють підвищити продуктивність праці на промислових підприємствах, шляхом створення продукції зі значною часткою доданої вартості на підставі розвитку високотехнологічних та наукоємних виробництв, створення замкнених ланцюгів виробництва [12].

Одним із найбільш ефективних засобів підвищення інноваційної активності промислових підприємств є кластерний підхід до організації промислового виробництва. Його перевага полягає в можливості поєднання всієї сукупності ресурсів та компетенцій усіх промислових підприємств, які для окремих із них є недоступними.

Як відзначає В. Шовкалюк, інноваційний кластер – це система підприємств та організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає весь інноваційний ланцюг від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції [11].

Особливість розвитку кластерів в Україні полягає в тому, що їх більшість зорієнтована на такі галузі промисловості, як легка промисловість, будівництво, сільське господарство, металургія. У той же час досвід європейських країн засвідчує, що їх пріоритетом є розвиток високотехнологічних інноваційних кластерів у галузях машинобудування, біофармацевтики й електроніки.

В Україні є всі передумови для розвитку інноваційних кластерів у високотехнологічних секторах на основі існуючих технопарків та індустріальних парків – біотехно-

логій, систем спеціального та подвійного призначення на базі наукового парку «Київська політехніка»; ядерних технологій на базі технополісу «П'ятихатки» у м. Харкові; електронної промисловості на базі індустріального парку у с. Розівці (Закарпаття), автомобілебудування на базі індустріального парку «Соломоново» (Закарпаття) тощо. Розвиток інноваційних кластерів на базі технополісів потребує збільшення прямого державного фінансування технопарків, індустріальних парків і бізнес-інкубаторів за прикладом європейських країн. Зокрема, частка бюджетних асигнувань у фінансуванні технопарків у Великобританії становить 62%, у Франції – 74, у Німеччині – 78, у Нідерландах – 70, у Бельгії – майже 100%, тоді як в Україні вони перебувають на самофінансуванні [3].

З урахуванням наявної структури технопарків та індустріальних парків у високотехнологічних секторах існують передумови для формування на їх основі інноваційних кластерів. Так, кластерний підхід широко застосовується розвиненими країнами для підвищення інноваційного потенціалу власної промисловості. У Німеччині, Данії, Норвегії, Фінляндії, які є безперечними інноваційними лідерами, кластерна політика є складовою їх національних стратегій розвитку [14]. Згідно з дослідженнями датських вчених компанії, які є учасниками інноваційних кластерів, мають змогу вчетверо збільшити власну інноваційну активність та стати провідною компанією інноваційного зростання в економіці країни [13].

Аналіз світового досвіду реалізації кластерної політики у промисловості дозволяє стверджувати, що її перевагами є:

структурна перебудова промислового сектору, що можлива за рахунок збільшення частки високотехнологічних та наукоємних виробництв шляхом забезпечення їх розвитку на рівні держави;

забезпечення зростання інноваційної активності промислових підприємств шляхом поширення коопераційних зв'язків між науково-дослідним та промисловим секторами, забезпечення розвитку державно-приватного партнерства, зростання інвестиційної привабливості промислових підприємств, залучення висококваліфікованих фахівців і розвиток аутсорсингу;

подолання існуючих диспропорцій соціально-економічного розвитку різних регіонів України шляхом державної підтримки інноваційних кластерів.

Концепція інноваційного розвитку промисловості України має формуватися з урахуванням структурно-функціонального підходу до адміністративно-територіального устрою в контексті систематизації процесів інтеграції окремих регіонів на основі розвитку структурних складових і найбільш вагомих функціональних взаємозв'язків. Структурно-функціональний взаємозв'язок, орієнтований на інновації підсистем вітчизняної промисловості, має розглядатися як ефективна горизонтальна та вертикальна систематизація процесу інтеграції регіонів у контексті розвитку найбільш вагомих інноваційних структур, які мають найвищий потенціал виробництва інноваційної продукції, що є конкурентоспроможною на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Саме тому при формуванні концепції інноваційного розвитку промисловості України варто передбачити напрями підтримки інноваційних кластерів:

1. Розробити та затвердити законодавчу та нормативно-правову базу підтримки розвитку інноваційних кластерів. Так, на даний час цей аспект забезпечення інноваційного розвитку промисловості України залишається лише у проектах:

Проект Концепції створення кластерів в Україні, розробленої у 2008 р. [5];

Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. №947-р [2];

Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів, затверджена рішенням Колегії міністерства регіо-

нального розвитку та будівництва України від 17 вересня 2009 р. №46 [4].

2. Обґрунтувати можливості формування інноваційної інфраструктури, створення організацій із відповідними повноваженнями щодо реалізації створення та розвитку інноваційних кластерів.

На жаль, українська практика відрізняється наявністю лише окремих елементів інноваційної інфраструктури. Так, на даний час є лише 20 інноваційних центрів, 12 технопарків, 24 інноваційних бізнес-інкубатори, 11 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 15 центрів науково-технічної та економічної інформації [1].

3. Розробити необхідні механізми забезпечення взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних установ, органів влади різних рівнів та освітніх закладів.

Розглянутий аспект забезпечення інноваційного розвитку промисловості України потребує подальшого дослідження, оскільки на даний час розрив між реальним виробництвом, наукою та освітою є надто глибоким, технологічний обмін майже відсутній. Це також підтверджує частка інноваційних витрат на придбання машин й обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій, тобто в основному взаємодія пов'язана лише з операціями купівлі-продажу необхідного обладнання та програмного забезпечення. А це свідчить, що взаємодія між суб'єктами інноваційного розвитку на створення інноваційної продукції майже відсутня.

4. Сформувані різні кластерні програми та системи оцінювання ефективності їх функціонування.

Даний аспект забезпечення інноваційного розвитку промисловості України варто здійснювати за прикладом іноземних держав, де найбільш поширене використання програмного методу фінансування інноваційних кластерів. Це дозволить сконцентрувати ресурси, унеможливити їх неефективне використання та забезпечити контроль за кластерними програмами.

Отже, на підставі вищезазначеного слід виділити такі пріоритети інноваційного розвитку промисловості України:

1. Підвищити інноваційний потенціал добувної промисловості, здійснювати підтримку інноваційної активності підприємств з видобутку паливно-енергетичних корисних копалин та корисних копалин.

2. Симулювати розвиток інноваційних напрямів у легкій промисловості, широко запроваджувати сучасні технології виробництва, які здатні, в першу чергу, задовольнити попит на внутрішньому ринку.

3. Забезпечити зміцнення інноваційного потенціалу підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, зосереджуючи увагу на екологічності виробництва.

4. Розвиток конкурентоспроможних сфер діяльності на підприємствах з оброблення деревини, виробництва виробів із деревини, целюлозно-паперового виробництва та видавничої діяльності.

5. Реалізація перспективних напрямів інноваційного розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості, металургійного виробництва та машинобудування шляхом зміцнення потенціалу підприємств зазначених видів економічної діяльності, зосереджуючи увагу на створенні високотехнологічної продукції.

6. Сформувати чітке законодавче поле забезпечення інноваційного розвитку промисловості України шляхом формування єдиної Концепції її розвитку та необхідної законодавчої бази для її реалізації.

7. Запровадити провідний іноземний досвід розвитку різних бізнес-мереж кластерного типу та провідні механізми фінансування інноваційних кластерів.

Література

1. Інформаційно-аналітичні матеріали Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dknii.gov.ua/2010-09-09-12-22-00/2010-09-09-12-25-43/235-2010-12-07-11-34-29>.

2. Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. №947-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>.

3. Мазур О.А. Технологічні парки. Світовий та український досвід / О.А. Мазур, В.С. Шовкалюк. – К.: Прок-бізнес, 2009. – 70 с.

4. Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів, за-

тверджена рішенням Колегії міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17 вересня 2009 р. №46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN50039.html.

5. Проект Концепції створення кластерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33.

6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році: стат. зб. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2008. – 361 с.

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році: стат. зб. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2010. – 347 с.

8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році: стат. зб. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2011. – 282 с.

9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: стат. зб. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2012. – 305 с.

10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році: стат. зб. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2013. – 287 с.

11. Шовкалюк В.С. Кластери та інноваційний розвиток України / Створення та функціонування кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf.

12. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069/>.

13. Alslev Christensen T. Cluster and Network Policy Programmes in Europe / T. Alslev Christensen, G. zu Kocker, T. Lammer-Gamp, M. Thomsen, K. Olesen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://files.conferencemanager.dk/medialibrary/f13db635-416d-4cbc-a465-78f2ff8796c6/images/Cluster_policy_programmes_in_Northern_Europe_Article_2_.pdf.

14. Innovation Union Scoreboard – 2011, European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.

Надійшла до редакції 11.09.2013 р.